مجلّهٔ جغرافیا و توسعهٔ ناحیه‌ای، سال هجدهم، شمارهٔ ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۹، شمارهٔ پیاپی ۳٤

DOI: 10.22067/geography.v18i1.38018
مقالهٔ پژوهشی

ارزیابی اثرات گردشگری بر اساس ادراکات جامعهٔ میزبان (مطالعهٔ موردی: منطقهٔ ثامن مشهد)

محمد اجزاء شکوهی (دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران)
shokouhim@um.ac.ir
شیرین صباغی آبکوه (دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران، نویسندهٔ مسئول)
sh.sabaghiabkooh@mail.um.ac.ir
علیرضا معینی (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران)
alireza.moeini@mail.um.ac.ir
فروغ خزاعی نژاد (استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه کوثر بجنورد، بجنورد، ایران)
f.khazaee@kub.ac.ir

صص ٤٩ ـ ۲۳

چکیده

اهداف: هدف این پژوهش، ارزیابی اثرات گردشگری درک شده از سوی جامعهٔ میزبان و اولویت‌بندی آن اثرات در منطقهٔ ثامن شهر مشهد می‌باشد.
روش: پژوهش حاضر به لحاظ روش، توصیفی-تحلیلی و از نظر هدف، کاربردی است. برای جمع‌آوری اطلاعات از مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی‌های میدانی استفاده شد. جامعهٔ آماری، جمعیت ساکن، مسئولین هتل‌ها و دفاتر مسافرتی و مسئولین دولتی می‌باشند که از بین آن‌ها ٤١٨ نفر به عنوان نمونه انتخاب گردید. ضریب آلفای کرونباخ در سنجش پایایی پرسش‌نامه ۰/۸۳ است و ضریب KMO و Bartlett به ترتیب ۰/٦٦ و ۱۱۸۰/٤۳ به دست آمد که بیانگر روایی پرسش‌نامه می‌باشد. برای تحلیل داده‌ها از آزمون‌های کای اسکوئر، فریدمن و کروسکال والیس استفاده شد.
یافته‌ها/ نتایج: گردشگری در منطقهٔ ثامن از بعد اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی اثرات مثبت و منفی متفاوتی برجای گذاشته، اما در بعد زیست‌محیطی، اثرات نامطلوب و منفی بیشتر است. همچنین، نتایج نشان داد بین گردشگری و هر یک از شاخص‌ها با سطح اطمینان ۹۵ ٪ و معنی‌داری ۰/۰۰۰، رابطهٔ معنی‌داری وجود دارد و

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۵/۱٤ تاریخ تصویب: ۱۳۹۸/۰۱/۲۰

گردشگری بر هر یک از شاخص‌ها اثرگذار بوده است، اما در درک زمینهٔ اثرات اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی گردشگری از سوی جامعهٔ میزبان، میان سه گروه مورد مطالعه تفاوت معنی‌داری وجود ندارد (زیرا سطح معنی‌داری در هر سه بخش بیشتر از ۰/۰۵ است) و در نهایت گردشگری بر برخی ابعاد اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی تأثیر بیشتری دارد.

نتیجه‌گیری: برای تقویت اثرات مثبت و کاهش اثرات منفی گردشگری لازم است دیدگاه‌ها و نظرات تمامی ذینفعان مورد توجه قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: اثرات گردشگری، ادراکات جامعهٔ میزبان، مشهد، منطقهٔ ثامن.

۱. مقدمه

گردشگری یکی از جریان‌های جهانی است که به خوبی بیانگر ترکیب امور اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می‌باشد و در فضاهای جغرافیایی آثار مختلفی برجای می‌نهد (فرهودی، شورچه و صبوری، ۱۳۸۹، ص.٤٦). پیش‌بینی می‌شود گردشگری تا سال ۲۰۲۰ در صدر پردرآمدترین صنایع جهان قرار گیرد. همچنین انتظار می‌رود این صنعت بیش از ٤۰٪ اشتغال جهان را به خود اختصاص دهد، حدود ٦/۹٪ درسال رشد کند، تعداد گردشگران به ۱/۷ میلیارد نفر و اندازهٔ اشتغال به ۳۲۰ میلیون افزایش یابد (سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان رضوی، ۱۳۹٦). با گسترش گردشگری در مقیاس جهانی حجم فعالیت-ها و مشکلات به‌خصوص به لحاظ شرایط زیست‌محیطی و کیفیت تجربهٔ گردشگران رو به فزونی گذاشت (حسن‌پور، احمدی و الیاسی، ۱۳۹۰، ص. ۱۷۸) و در نتیجه، از دههٔ ۱۹۹۰، حرکت از گردشگری انبوه به سوی رویکرد توسعهٔ گردشگری پایدار آغاز و مفهوم توسعهٔ پایدار وارد ادبیات گردشگری شده است (رهنمایی، فرهودی، دیتمان و قدمی، ۱۳۸۷، ص. ۱۹). بر این اساس، نواحی گردشگری نیازمند مدیریت بهینه و حرکت در مسیر اقدامات توسعه‌ای در راستای پایداری می‌باشند (سیف‌الدینی و شورچه، ۱۳۹۰، ص.۱٤۰). به طور کلی در جایی که فعالیت‌های گردشگری رابطهٔ نزدیکی با جوامع محلی داشته‌اند، گردشگری

توانسته آثاری را در ابعاد اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی برجای گذارد (بیتن[1]، ۲۰۰۶، ص.۲۰؛ ریچارد[2] و هال[3]، ۲۰۰۰، ص. ٤٧). اثرات هر یک از این ابعاد می‌تواند به دو صورت مثبت و منفی پدیدار شوند (اجزاء شکوهی، بوذرجمهری، ایستگلدی و مودودی، ۱۳۹۳، ص.۱۰۲). درک و ارزیابی اثرات گردشگری در اجتماعات محلی به منظور حفظ و پایداری صنعت گردشگری مهم است (دیدریچ[4] و کارسیا بوآدس[5]، ۲۰۰۹، ص.۵۱۲) و باعث به وجود آمدن یک برنامه‌ریزی مهم و توجه سیاسی برای توسعهٔ موفقیت‌آمیز گردشگری می-شود (عارف[6]، ۲۰۰۹، ص.۱۳۰).

صنعت گردشگری در کشورهای جهان سوم از جمله ایران نیز اهمیت بسزایی دارد. بر اساس ضوابط یونسکو، ایران جزء ۱۰ کشور برجستهٔ باستانی، تاریخی، مذهبی و فرهنگی جهان از نظر جاذبه‌های گردشگری است. در سند چشم‌انداز توسعهٔ ۲۰ ساله، ایران برای کسب رتبهٔ اول در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی در سطح منطقه، دستیابی به ۱/۵ درصد از کل گردشگری دنیا را برای خود هدف‌گذاری کرده است و بر اساس آن کشور باید ۲۰ میلیون گردشگر خارجی تا سال ١٤٠٤ جذب نماید (عنابستانی، حسینی و طالبی، ۱۳۹۵، ص.١٤١). در این راستا، نگرش جوامع میزبان به آثار گردشگری باید با دقت بیشتری از سوی برنامه‌ریزان گردشگری مورد توجه قرار گیرد. اهمیت این موضوع به حدی است که نادیده گرفتن آن حتی می‌تواند چالش‌هایی را در بلندمدت برای توسعهٔ گردشگری در منطقه ایجاد کند. به طور قطع موفقیت برنامه‌های توسعهٔ گردشگری به نوع مدیریت و برنامه‌ریزی محلی‌ای که باید نسبت به تأثیرات گردشگری بر جامعهٔ میزبان و توانمند بودن در افزایش منافع حاصل از گردشگری (با جلوگیری و یا کاهش تأثیرات منفی توسعهٔ گردشگری) حساس باشد، وابسته است (شفیعی و محمدی، ۱۳۹۳، ص.۷۸).

1. Beeton
2. Richards
3. Hall
4. Diedrich
5. Garcı´a-Buades
6. Aref

در میان مقاصد گردشگری ایران، مشهد با توجه به وجود حرم مطهر حضرت علی‌بن‌موسی‌الرضا، به‌عنوان بزرگ‌ترین کلان‌شهر مذهبی کشور، دومین کلان‌شهر مذهبی دنیا و همچنین پایتخت فرهنگی جهان اسلام در سال ٢٠١٧ شناخته می‌شود و سالانه پذیرای حدود ٢٧ میلیون زائر و گردشگر داخلی و خارجی است. این شهر قطعاً سهم بزرگی از هدف جمهوری اسلامی در افق ١٤٠٤ در زمینهٔ گردشگری را بر دوش خواهد داشت. نظر به اهمیت ادراک جوامع میزبان نسبت اثرات گردشگری در راستای رویکرد توسعهٔ پایدار، این پژوهش قصد دارد به ارزیابی اداراک جامعهٔ میزبان از اثرات گردشگری در منطقهٔ ثامن کلان‌شهر مشهد بپردازد. دلیل تمرکز این پژوهش بر منطقهٔ ثامن مشهد این است که حرم مطهر امام رضا (ع) در مرکز شهر (منطقهٔ ثامن) واقع شده است و به دلیل علاقه‌مندی فراوان زائران و گردشگران نسبت به اسکان در مجاورت بارگاه مطهر رضوی می‌توان شاهد تمرکز و تراکم واحدهای اقامتی و جمعیت بازدیدکننده در این منطقه بود (سقایی، خواجه شاهکویی و جوانبخت، ١٣٩١، ص. ٧٥)؛ سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان خراسان رضوی، ١٣٩٦). در راستای هدف پژوهش، سؤالات تحقیق به شرح ذیل می‌باشند:

- نگرش جامعهٔ میزبان نسبت به اثرات اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی گردشگری در منطقهٔ ثامن چگونه است؟
- بر اساس نگرش جامعهٔ میزبان در بین ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی، گردشگری بیشترین تأثیر را بر کدام شاخص‌ها داشته است؟

٢. پیشینهٔ پژوهش

بررسی نگرش جامعهٔ میزبان با رویکرد توسعهٔ پایدار گردشگری در ابعاد سه‌گانهٔ اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی عرصه‌ای نوپا را در میان پژوهش‌های انجام‌شده تشکیل می‌دهد (آندریوتیس[1] و ووگان[2]، ٢٠٠٣، ص.١٧٤). در جدول ١، مواردی از پژوهش‌های صورت‌گرفته در سطح جهان و ایران ارائه گردیده است.

1. Andriotis
2. Vaughan

جدول ۱- پیشینهٔ پژوهش در زمینهٔ ادراک جامعهٔ میزبان از آثار گردشگری

مأخذ: یافته‌های پژوهش،۱۳۹۷

نویسنده	سال	موضوع و نتایج پژوهش
الحسنات[1]	۲۰۱۰	طی پژوهشی دریافت که اثرات مثبت اجتماعی-فرهنگی گردشگری بر مردم پترا[2] در کشور اردن وجود دارند. نتایج نشان می‌دهد گردشگری تصویر پترا را بهبود بخشیده، فرصت‌های شغلی و سرمایه‌گذاری را ایجاد نموده و همچنین زیرساخت‌های پترا را افزایش داده است. در مقابل پاسخ‌دهندگان متذکر شده‌اند که گردشگری مسئول برخی رفتارهای غیراخلاقی در میان برخی مردم پترا و همچنین مسبب تغییرات در رفتارهای برخی جوانان پترا است.
پل[3]	۲۰۱۲	در مقاله‌ای به بررسی اثرات گردشگری بر جامعهٔ میزبان از سه دیدگاه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که گردشگری ثروت و مشاغل را به-وجود می‌آورد، اما ثروت از جامعه سرچشمه می‌گیرد و مشاغل عمدتاً کم درآمد هستند؛ مردم با زمینه‌ها، فرهنگ‌ها و سنت‌های مختلف را گرد هم می‌آورد و صلح را ترویج می‌کند، اما با توجه به جهانی شدن، بسیاری از جوامع هویت فرهنگی خود را از دست می‌دهند؛ به ایجاد پارک‌های ملی و مناطق حفاظت‌شده کمک می‌کند، اما به دلیل آلوده‌کردن محیط‌زیست توسط گزدشگران، یک مشکل محسوب می‌شوند.
کانیزارس[4] و نانیز تابالاس[5] و فونتس گارسیا[6]	۲۰۱٤	در پژوهشی به بررسی نگرش ساکنین محلی نسبت به تأثیر توسعهٔ گردشگری در کیپ ورد[7] می‌پردازد. نتایج نشان می‌دهد جوامع محلی بر این باورند که گردشگری فرصت‌های اقتصادی به ارمغان می‌آورد و اثرات مثبت دیگر نظیر افزایش سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها و میزبانی باکیفیت و ایجاد خرده‌فروشی‌ها دارد.
بویز[8]	۲۰۱۷	تأثیر صنعت گردشگری بر جوامع میزبان آنتالیا[9] و چاناکاله[10]، ترکیه را مورد بررسی قرار داد. نتایج نشان از تفاوت نگرش افراد محلی در این دو مقصد گردشگری دارد. در عین‌حال یافته-های مشترک بدین شرح می‌باشد: توسعهٔ گردشگری باعث افزایش میل مردم برای یادگیری زبان خارجی و آشنا شدن با فرهنگ‌های خارجی می‌شود، زندگی اجتماعی جوامع میزبان را بهبود می‌بخشد و به مشارکت زنان کمک می‌کند و در حل مشکلات بیکاری نقش دارد.

1. Alhasanat
2. Petra
3. Paul
4. Cañizares
5 . Núñez Tabales
6 . Fuentes García
7. Cape Verde
8. Boz
9. Antalya
10. Canakkale

موضوع و نتایج پژوهش	سال	نویسنده
تلاش کرده‌اند طی مطالعه‌ای، حمایت محلی از توسعهٔ گردشگری را بر اساس فاکتورهای اجتماعی-فرهنگی در برنامهٔ مهمانداری مالزی[1] مدل‌سازی نمایند. یافته‌ها نشان می‌دهد که حمایت محلی از توسعهٔ گردشگری در برنامهٔ مهمانداری مالزی، عملکردی ناشی از هزینه-فایده اجتماعی-فرهنگی درک شده از سوی جامعهٔ میزبان و چهار متغیر مستقل شامل دینداری اسلامی، دانش گردشگری، انگیزه‌های ذاتی و وابستگی جامعه می‌باشد.	۲۰۱۷	ابراهیمی و همکاران
در بررسی عوامل مؤثر بر گرایش‌ها و میزان حمایت ساکنین از توسعهٔ گردشگری در نواحی روستایی دهستان گلیجان از توابع شهرستان تنکابن نشان می‌دهند، ماهیت نگرش ساکنان نسبت به گردشگری با یکدیگر تفاوت معنی‌داری دارد و میزان حمایت آن‌ها، متأثر از سطح توسعهٔ گردشگری می‌باشد. به طوری که با افزایش میزان اثرات منفی ناشی از توسعهٔ گردشگری در مقایسه با منافع حاصله، به تدریج از میزان حمایت‌های میزبان کاسته شده است.	۱۳۸۹	علیقلی‌زاده، فیروزجایی، قدمی و رمضان‌زاده
در پژوهشی به بررسی نگرش جامعهٔ میزبان نسبت به گردشگری و پیامدهای آن در یک بافت زندهٔ تاریخی پرداخته است. یافته‌ها نشان می‌دهد از بعد اجتماعی، گردشگری در وضعیت پایداری قرار دارد. وابستگی منطقه به گردشگری، پیش‌بینی بهبود شرایط محله به ویژه در عرصهٔ امنیتی و محیطی، میزان آگاهی و حساسیت افراد نسبت به مسائل فرهنگی و هویتی از جمله عوامل تأثیرگذار بر ارزیابی افراد نسبت به گردشگری می باشد.	۱۳۹۱	عادلی
در مقاله‌ای با عنوان «تحلیلی بر نگرش جامعهٔ میزبان به اثرات اجتماعی- فرهنگی گردشگران شهرستان دالاهو»، به این نتیجه رسیده‌اند که از دیدگاه ساکنین و مسئولین، گردشگری تأثیر مثبتی نظیر افزایش آگاهی‌های عمومی و بالا رفتن سطح استانداردهای زندگی مردم و اثرات منفی نظیر تغییر در آداب و سنن محلی و افزایش ناهنجاری‌های اجتماعی- فرهنگی دارد.	۱۳۹۱	تقدیسی، تقوایی و پیری
در پژوهشی به بررسی پایداری جنبهٔ اجتماعی- فرهنگی توسعهٔ گردشگری در مقصد جزیرهٔ کیش پرداخته‌اند. نتایج حاصله دلالت بر تبلور نیافتگی پایداری اجتماعی- فرهنگی در توسعهٔ جزیرهٔ کیش دارد.	۱۳۹۱	نیک‌بین و کرمی
در پژوهشی به بررسی تأثیرات توسعهٔ گردشگری بر جامعهٔ میزبان شهر چادگان پرداخته‌اند. نتایج نشان دهندهٔ تأثیرات مثبت و منفی اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست محیطی در منطقه، عدم حضور و تأثیر مستقیم جامعهٔ محلی در برنامه‌ریزی و تصمیم سازی در خصوص توسعهٔ صنعت گردشگری و نشت منافع اقتصادی می باشد.	۱۳۹۳	شفیعی و محمدی
در مطالعه‌ای به بررسی تصویر ذهنی ساکنان محلی و اثرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیط زیست در توسعهٔ گردشگری پرداخته‌اند. نتایج بررسی نشان می‌دهد که متغیر اقتصادی با ۷۹٪ برازش بیشترین تأثیر را بر ادراک ساکنین از گردشگران داشته است و بعد از آن مسائل فرهنگی و اجتماعی با ۷۴٪ در درجهٔ دوم قرار دارد. در این بین شاخص زیست‌محیطی با ۶۹٪ کمترین اثر از ادراک را در بین ساکنین داشته است.	۱۳۹۶	شاطریان، غلامی و کیانی

1. Malaysian Homestay program

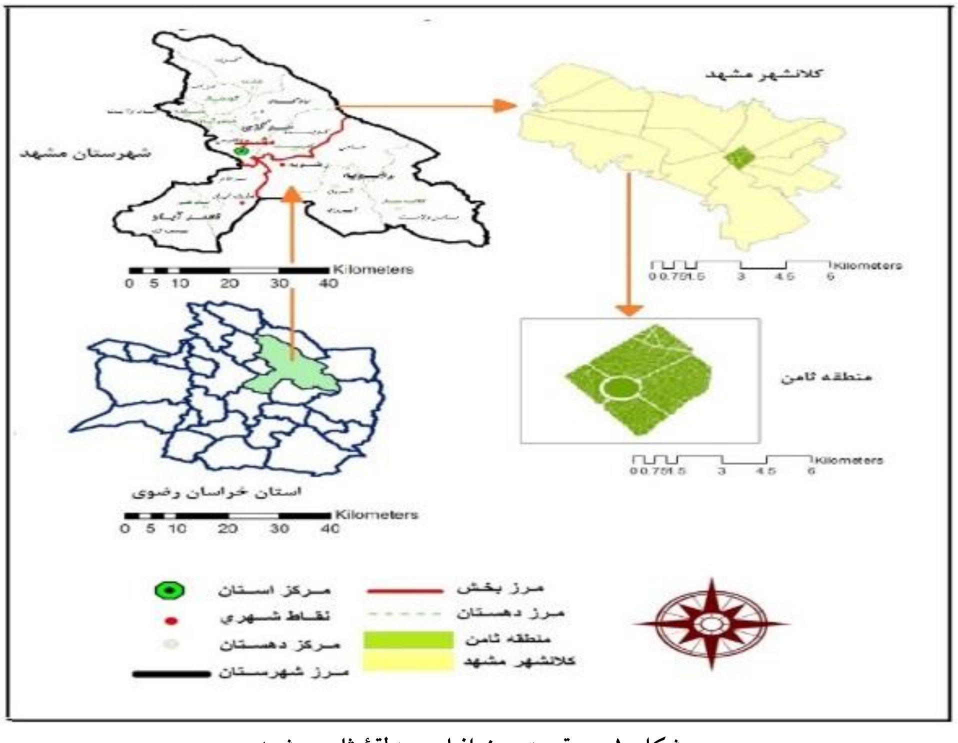
۳. روش تحقیق

روش تحقیق براساس ماهیت توصیفی- تحلیلی و از حیث هـدف، کـاربردی اسـت. بـرای جمع‌آوری اطلاعات از مطالعات کتابخانه‌ای و آماری و بررسی‌های میدانی استفاده شده است. از منابع کتابخانه‌ای و آماری جهت مباحث نظـری تحقیـق، شناسـایی شـاخص‌هـا (در ابعـاد اقتصادی، اجتماعی– فرهنگی و زیست‌محیطی) و مطالعهٔ منطقهٔ مورد نظـر اسـتفاده گردیـد و مطالعات میدانی در قالب تهیه، تنظیم و تکمیل پرسـش‌نامـه صـورت گرفتـه اسـت. سـؤالات پرسش‌نامه به دو شیوهٔ بسته و باز می‌باشند. سؤالات باز مربوط به مشخصات توصیفی پاسـخ-گویان بوده و سؤالات بسته از نوع ترتیبی هستند که در قالب طیف لیکرت با امتیاز ۱ (خیلـی کم) تا ۵ (خیلی زیاد) طبقه‌بندی شده و به سنجش نگرش افـراد پرداختـه‌انـد. جامعـهٔ آمـاری شامل جمعیت ساکن، مسئولین هتل‌ها و دفاتر مسافرتی و مسئولین دولتـی مـی‌باشـند. حجـم نمونهٔ ساکنین با استفاده از روش کـوکران، ۳۷٦ نفـر انتخـاب گردیـد. از روش نمونـه‌گیـری هدفمند و گلوله‌برفی برای انتخاب نمونه مسئولین هتل‌ها، دفاتر مسـافرتی و مسـئولین دولتـی استفاده شد و ٤۲ نفر انتخاب گردیدند. ضریب آلفای کرونباخ در مجموع ۰/۸۳ به دست آمـد و بیانگر پایایی پرسش‌نامه است. جهت سنجش روایی پرسش‌نامه نیز از روش تحلیـل عـاملی استفاده گردید. شاخص KMO برابر با ۰/٦٦ است و نشانگر کفایت نمونه‌برداری در پژوهش حاضر می‌باشد. مشخصهٔ آماری Bartlett برابر با ۱۱۸۰/٤۳ به دست آمد ($Pvalue<0.01$) که نشان‌دهندهٔ همبستگی بالای متغیرها است و می‌توان مدل عاملی را تبیین کرد. به منظور تحلیل داده‌ها و تبیین بهتر موضوع از آزمون‌های ناپارامتری شامل آزمـون کـای اسـکوئر، فریـدمن و کروسکال والیس استفاده شده است.

۳. ۱. محدودهٔ مورد مطالعه

محدودهٔ مورد مطالعهٔ پژوهش حاضر، منطقهٔ ثامن شهر مشهد می‌باشـد کـه هسـتهٔ قـدیمی شهر را در بر می‌گیرد و حرم مطهر امام رضا (ع) در مرکز آن واقع شـده اسـت. ایـن منطقـه، جمعیتی بالغ بر ۱٦۸۸٤ نفر را در وسعتی معادل ۳۵۷٦٦٤٦ مترمربع دارد که شامل ۲ ناحیه و ٦ محله می‌باشد (ایرانـی‌نـژاد و مسـلمان زاده، ۱۳۹۲، ص.۲۰) (شـکل ۱). بـا ورود سـالانه ۲۷

میلیون نفر از زائران و گردشگران داخلی و خارجی به این شهر و علاقه‌مندی فراوان نسبت به اسکان در واحدهای اقامتی نزدیک به حرم، شاهد تراکم و تمرکز واحدهای اقـامتی در منطقـهٔ ثامن هستیم که این امر تمرکز بخش اعظم زائران و گردشگران را در منطقهٔ مذکور بـه دنبـال دارد (سقائی، ۱۳۹۰، ص.۱۵؛ سازمان میراث فرهنگی، صـنایع دسـتی و گردشـگری خراسـان رضوی، ١٣٩٦). علاوه بر این، سند چشم‌انداز استان جذب ٤٠ میلیون زائـر و گردشـگر را در سال ١٤٠٤ به عنوان هدف توسعهٔ زیارت و گردشگری برشمرده است که این امر در صـورت وقوع به میزان تراکم و تمرکز فعلی خواهد افزود (سـقائی، خواجـه شـاهکویی و جوانبخـت، ۱۳۹۱، ص. ۷۵).

شکل ۱- موقعیت جغرافیایی منطقهٔ ثامن مشهد

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

٤. مبانی نظری

٤. ١. گردشگری و اثرات آن

گردشگری به دلیل تأثیرات مثبت اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، به بزرگترین صنعت در جهان تبدیل شده است (جاوید، الماسی و تقی‌پور، ١٣٩٤، ص.١٤). گسترش دامنهٔ مطالعهٔ آثار گردشگری به دههٔ ١٩٦٠ برمی‌گردد که تأکید آن بر رشد اقتصادی به‌عنوان شاخص ملی بود و بر اساس تولید ناخالص داخلی، نرخ اشتغال و ضریب تکاثر اندازه‌گیری می‌شد. در دههٔ ١٩٧٠ آثار گردشگری در رابطه با مسائل اجتماعی–فرهنگی گسترش یافت (کیم، ٢٠٠٢، ص.٢٥). از دههٔ ١٩٨٠، رویکردهای توسعهٔ گردشگری به چالش کشیده شدند و جهت بازساخت چارچوب سنتی توسعهٔ گردشگری همسو با رویکرد توسعهٔ پایدار به شکلی که الزامات و استانداردهای جدید طرفداران محیط‌زیست و پایداری یک سطح بهینه از منافع اقتصادی اجتماعی را تأمین کند، تحت فشار قرار گرفتند (چوی[1]، ٢٠٠٣، ص.٧٧). این تغییر رهیافت در دههٔ ١٩٩٠ با تحلیل آثار قبلی گردشگری ادغام گردید و نوع دیگری نیز مدنظر قرار گرفت به طوری که حرکت از گردشگری انبوه به گردشگری پایدار تغییر جهت داد (کیم، ٢٠٠٢، ص.٢٥).

آثار مختلف گردشگری و پایداری آن به عواملی همچون میزان و حجم فعالیت‌های گردشگری، نوع و هدف فعالیت گردشگری، میزان دربرگیری جامعهٔ میزبان در بخش گردشگری و ظرفیت تحمل مقاصد گردشگری بستگی دارد (آیکاک[2]، ٢٠٠٥، ص.١١٢). از این رو در قالب رویکرد توسعهٔ پایدار گردشگری، بررسی آثار گردشگری عموماً از ابعاد اقتصادی، اجتماعی–فرهنگی و محیطی صورت می‌گیرد. (راید[3]، ١٩٩٨، ص.١٢؛ ماوفورث[4] و مانت[5]، ١٩٩٨، ص.١٢). در این رابطه کاکاسیس و مکزا (٢٠٠٤) سه نوع شاخص را ارائه می-دهند: ١) شاخص‌های فیزیکی– اکولوژیکی (محیط طبیعی و تنوع زیستی، کیفیت هوا، آلودگی

1. Choi
2. Aykac
3. Reid
4. Mowforth
5. Munt

صوتی، انرژی، آب، فاضلاب، میراث فرهنگی، زیرساخت گردشگری، زمین، چشم‌انداز، حمل و نقل و جابجایی)؛ شاخص‌های اجتماعی- جمعیت شناختی (جمعیت‌شناختی، جریان گردشگری، استخدام، رفتار اجتماعی، سلامت، موضوعات روانشناسی)؛ شاخص‌های سیاسی- اقتصادی (درآمدها و سرمایه‌گذاری‌های گردشگری، استخدام، مخارج و درآمد عمومی، سیاست برای توسعهٔ گردشگری).

با توجه به آنچه بیان گردید، گردشگری مقوله‌ای چند وجهی است و نمی‌توان به راحتی اثرات گردشگری را در هر مقوله‌ای به صورت مجرد طبقه‌بندی نمود (ماسون[1]، ۲۰۰۸، ص. ۲۸). همچنین باید با نظری بلند و مدیریتی عالمانه، آگاهانه و با برنامه‌ریزی درست، در جهت گسترش آن تلاش کرده و آثار منفی آن را به حداقل رسانید (اجزاء شکوهی، بوذرجمهری، ایستگلدی و مودودی، ۱۳۹۳، ص.۱۰۳).

٤. ۲. نگرش جامعهٔ میزبان به آثار گردشگری

در دهه‌های اخیر رشد و توسعهٔ صنعت گردشگری برنامه‌ریزان را بر آن داشته تا جهت توسعهٔ فعالیت‌های گردشگری به دو مقولهٔ مهم توجه نمایند، اول افزایش کیفیت تجربهٔ گردشگری و دوم تلاش در جهت حفظ منافع جامعهٔ میزبان (شعبانی‌فرد، پوراحمد، حسینی و رشیدی، ۱۳۸۸، ص. ٤۷). جوامع محلی نقش اساسی در توسعهٔ گردشگری دارند. آن‌ها باید نقش فعال داشته و به‌صورت گسترده با سازمان‌های غیردولتی همکاری کنند تا منافع مثبت گردشگری را تضمین نمایند (عارف، گیل[2] و عارف، ۲۰۱۰، ص.۱۵۵). در این راستا، نگرش ساکنین در زمینهٔ گردشگری و اثرات آن مکرراً به منظور مطالعهٔ دینامیک‌های پایداری صنعت گردشگری از دیدگاه اجتماعات محلی مورد استفاده قرار گرفته‌اند. از دلایل اصلی چنین مطالعاتی این است که نگرش‌های منفی ساکنین می‌تواند مانع موفقیت پایداری مقصدهای گردشگری باشد (دیدریچ و کارسیا بوآدس، ۲۰۰۹، ص.۵۱۲).

در ادبیات گردشگری، مفهوم نگرش جامعهٔ میزبان تحت عنوان «تصویر ذهنی ساکنان محلی» گسترش یافته و تأثیر آن بر رفتار گردشگری و انتخاب مقصد گردشگری مورد بررسی

1. Mason
2. Gill

قرار می‌گیرد (شاطریان، غلامی و کیانی، ۱۳۹٦، ص.۱۲۲). تصویر ذهنی ساکنان محلی، یک ساختار ذهنی بر اساس چند برداشت انتخابی از اطلاعات در مورد یک محل است (اچنر[1] و ریچی[2]، ۲۰۰۳، ص.۳۹). چندین چارچوب تئوریک برای بررسی نگرش جامعهٔ میزبان نسبت به گردشگری وجود دارد که مهم‌ترین آن‌ها به شرح جدول ۲ می‌باشند:

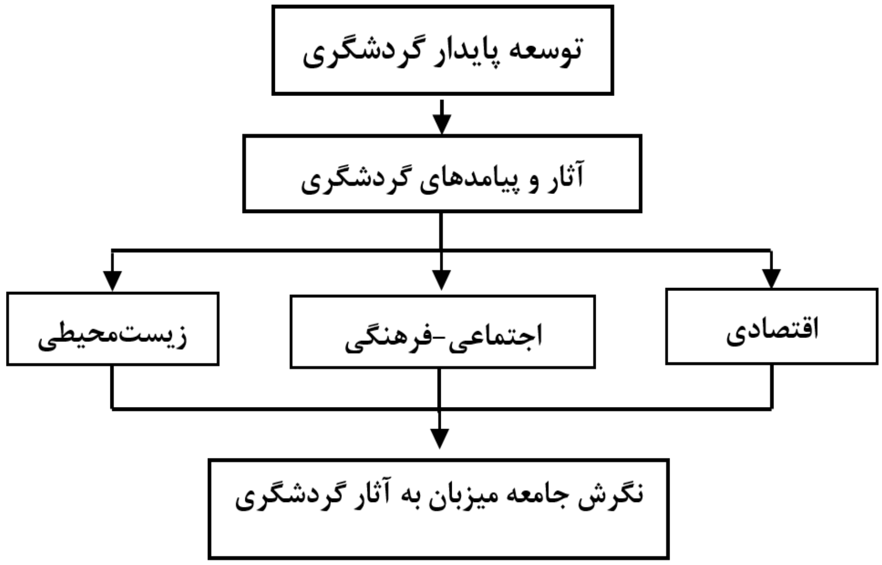
جدول ۲–چارچوب‌های تئوریک نگرش جامعهٔ میزبان به گردشگری

مأخذ: (عادلی، ۱۳۹۱، ص.۸٤؛ علیقلی‌زاده، فیروزجایی، قدمی و رمضان‌زاده، ۱۳۸۹، ص.۳۹؛ شاطریان، غلامی و کیانی، ۱۳۹٦، ص.۱۲۲؛ کیم، ۲۰۰۲، ص.۳۹)

تئوری	رویکرد
مبادلهٔ اجتماعی	مبتنی بر ارزیابی جامعهٔ میزبان از هزینه و منافع مورد انتظار از گردشگری می‌باشد. در این راستا، پیامدهای گردشگری در دو بعد منفعت و هزینه قابل دسته‌بندی می باشند. لذا چنانچه پیامدهای مطلوب و منافعی که ساکنین دریافت می‌کنند از نظر آنان رضایت بخش باشد، هر چند این منافع در یک رابطهٔ غیرمتعادل و نابرابر کسب شود، نگرش آنان به گردشگری مثبت خواهد بود و تا زمانی که ساکنین، منافع حاضر از حضور گردشگران را بیش از هزینه‌ها برآورد کنند، به مشارکت و و حمایت از توسعهٔ آن تمایل نشان خواهند داد.
چرخهٔ حیات	ارزیابی توسعهٔ گردشگری مقصد در طول زمان مورد توجه است و نگرش جامعهٔ میزبان تحت تأثیر روند تغییرات و توسعه گردشگری قرار می گیرد. عواملی که بر نظرات جامعهٔ میزبان راجع به گردشگری اثر می گذارد، غالباً به عنوان اثرات اجتماعی، اقتصادی و محیطی توصیف شده‌اند که اثرات مثبت به‌عنوان منافع و اثرات منفی به‌عنوان هزینه در نظر گرفته می‌شوند. تحقیقات باتلر[3] و دیگران حاکی از آن است که سطح توسعهٔ گردشگری بر نگرش و گرایش جامعهٔ میزبان، از اثرات مؤثر گردشگری است. به طور کلی رابطه معکوسی بین سطح توسعهٔ گردشگری و معیارهای عینی و ذهنی اثرات اجتماعی و محیطی در میزبان وجود دارد.
روش تفکیکی	لنفورد[4] و هاوارد[5] رویکرد تفکیکی را مطرح می‌کنند. در این رویکرد هزینه و منافع برای بخش‌ها یا گروه های مختلف مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

1. Echtner
2. Ritchie
3. Butler
4. Lenford
5. Howard

بنابراین، بررسی و ارزیابی تصویر ذهنی جامعهٔ میزبان نسبت به گردشگری امری پیچیده است. تصویر ذهنی ساکنان محلی، از عوامل کلیدی در فهم حمایت از توسعهٔ صنعت گردشگری است که بر خصوصیات منحصر به فرد محل به جای دخالت روانی فرد در محل تأکید دارد (شاطریان، غلامی و کیانی، ١٣٩٦، ص.١٢٢). نظر به آنچه بیان گردید، مدل مفهومی پژوهش در قالب شکل ٢ ارائه می‌گردد.

شکل ٢- مدل مفهومی پژوهش

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ١٣٩٧

٥. یافته‌های تحقیق

٥. ١. مشخصات توصیفی پاسخ‌گویان

از کل نمونهٔ مورد مطالعه در پژوهش حاضر، ٧١/٤ درصد مرد و ٢٨/٦ درصد زن با طیف سنی ١٩ ساله به بالا هستند. از این میان، ١٨/١٨ درصد دارای تحصیلات زیر دیپلم و ٨١/٨٢ درصد از تحصیلات دیپلم و بالاتر برخوردار می‌باشند.

۵. ۲. اثرات درک شدهٔ گردشگری از سوی جامعهٔ میزبان

-اثرات اقتصادی اثرات درک شدهٔ گردشگری از سوی جامعهٔ میزبان

یافته‌های حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که گردشگری در منطقهٔ ثامن از بعـد اقتصـادی اثرات مثبت و منفی متفاوتی را بر جای گذاشته اسـت (جـدول ۳). مهـم‌تـرین اثـرات مثبـت گردشگری در بعد اقتصادی، افزایش فرصت‌های شغلی($\bar{x}$=۳/۸)و ایجاد انواع مختلف مشاغل ($\bar{x}$=۳/٦) و کاهش بیکاری ($\bar{x}$=۳/٦) می‌باشد. در منطقهٔ ثامن، گردشـگران بـا تقاضـای خـود، زمینهٔ ایجاد و رشد انواع مشاغل از جمله فعالیت‌های مربوط به ساخت و ساز و فعالیت‌هـای خدماتی و تجاری را فراهم کرده‌اند. ورود سرمایه‌های کلان به این منطقـه ($\bar{x}$=۳/۹) ، افـزایش سطح درآمد ساکنان ($\bar{x}$=۳/۹) و افزایش درآمد ارگان‌های دولتی ($\bar{x}$=۳) که تحت تأثیر افزایش تقاضای کالا، خدمات و ساخت‌وساز واحدهای اقامتی از سـوی بخـش دولتـی، خصوصـی و ساکنین محلی می‌باشند، از دیگر پیامدهای اقتصادی گردشـگری مـورد تأییـد جامعـه میزبـان هستند.

از جمله پیامدهای نامطلوب اقتصادی نیز افزایش قیمت واقعی زمین و مستغلات ($\bar{x}$=۳/٥) است که گرچه برای مالکان و واسطه‌گران سودآور است، اما ساکنان محلی را در تأمین زمین و مسکن با قیمت مناسب دچار مشکل می‌کند. از دیگر اثرات منفی اقتصادی عبارتنـد از تملـک فعالیت‌های مهم و سودآور گردشگری توسط افراد غیربومی ($\bar{x}$=۳/۱)، افزایش هزینهٔ بسـیاری از کالاها و خدمات به‌ویژه در زمان اوج گردشـگری ($\bar{x}$=۳/٤)و افـزایش هزینـه‌هـای زنـدگی ($\bar{x}$=۳/۱) که می‌تواند از اثرات مثبت افزایشی گردشگری بر درآمد ساکنین بکاهد.

نتایج آزمون کای اسکوئر نشان می‌دهد بین گردشگری و شاخص‌های اقتصادی بـا سـطح اطمینان ۹۵ ٪ و معنی‌داری ۰/۰۰۰ که کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد، رابطهٔ معنی‌داری وجود دارد؛ بـه این معنا که بر اساس نگرش جامعهٔ میزبان، گردشگری در منطقهٔ ثامن بر تمامی ابعاد اقتصادی تأثیرگذار بوده است. بر اسـاس آزمـون کروسـکال والـیس بـه لحـاظ درک اثـرات اقتصـادی گردشگری، بین سه گروه مورد مطالعه (ساکنین محلی، مسـئولین هتـل‌هـا، دفـاتر مسـافرتی و مسئولین دولتی)، تفاوت معنی‌داری وجود ندارد؛ زیرا معنی‌داری ۰/۱۵۲ می‌باشد که بیشـتر از ۰/۰۵ است. به عبارتی، در بیشتر ابعاد درک مشابهی از اثرات اقتصادی گردشگری وجود دارد.

جدول ۳- اثرات اقتصادی درک شده از سوی جامعهٔ میزبان در منطقهٔ ثامن

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

تأثیر گردشگری بر:	ساکنین	مسئولین هتل‌ها و دفاتر	مسئولین دولتی	کل جامعه میزبان	Chi-Square	df	Sig
افزایش فرصت‌های شغلی	۳/۸	۳/۶	٤/۲	۳/۸	۲۲۵/۲۵۱	٤	۰/۰۰۰
متنوع سازی مشاغل	۳/٦	۳/٥	۳/۷	۳/٦	۱۹٦/٦۱٥	٤	۰/۰۰۰
کاهش بیکاری	۳/٦	۳/۸	۳/۹	۳/٦	۸٦/۸۹۸	۳	۰/۰۰۰
ورود سرمایه‌های کلان به اقتصاد منطقه	۳/۹	٤	٤	۳/۹	۲۷٤/۰۸٦	۳	۰/۰۰۰
افزایش درآمد ارگان‌های دولتی منطقه	۳	۲/۷	۳/۳	۳	۱۰٥/۷۰٦	٤	۰/۰۰۰
افزایش سطح درآمد ساکنین محلی	۳/۹	۳/۷	۳/۹	۳/۹	۳٤۸/۰٥۹	٤	۰/۰۰۰
افزایش قیمت واقعی زمین و مستغلات	۳/٥	۳/٤	۳/۷	۳/٥	۱۰۹/۳٦۹	٤	۰/۰۰۰
تملک فعالیت‌های مهم و سودآور توسط افراد غیربومی	۳/۱	۲/۸	٤	۳/۱	۲۰۹/۱۲۸	٤	۰/۰۰۰
افزایش هزینهٔ بسیاری از کالاها و خدمات	۳/٤	۲/۸	۳/٥	۳/٤	۲٦۰/۱۷۱	٤	۰/۰۰۰
افزایش هزینهٔ زندگی	۳/۲	۲/۸	۳/٤	۳/۱	۲۳۳/۸۳٤	٤	۰/۰۰۰

-اثرات اجتماعی- فرهنگی درک شدهٔ گردشگری از سوی جامعهٔ میزبان

گردشگری در منطقهٔ ثامن، اثرات اجتماعی- فرهنگی را نیز در پی داشته است (جدول ٤). از جمله پیامدهای مثبت می‌توان به ارتقـاء سـطح اسـتاندارد زنـدگی ($\bar{x}$=۳/۳)، بهبـود وضـع خیابان‌ها و خدمات عمومی منطقه ($\bar{x}$=۳/۳)، ایجاد و توسعهٔ امکانات تفریحـی بهتـر و بیشـتر برای جامعهٔ محلی ($\bar{x}$=۳/۷) و افزایش سـطح آگـاهی و دانـش مـردم ($\bar{x}$=۳/٤) اشـاره کـرد. همچنین، گردشگری در شکل‌دهی تجربهٔ ارزشمند ملاقات بـا گردشـگران ($\bar{x}$=۳/٤) و تبـادل فرهنگی مثبت ($\bar{x}$=۳/٤) تأثیر داشته‌است.

از پیامدهای منفی گردشگری منطقه ثامن می‌توان به افزایش ازدحام و شلوغی بـه‌ویـژه در زمان اوج حضور گردشگران ($\bar{x}$=٤/٤) افزایش جرائم و فعالیت‌های غیرقانونی (سرقت، تقلب و ...) ($\bar{x}$=۳)، افزایش شکاف درآمدی در جامعهٔ محلی ($\bar{x}$=۳/۱) اشاره کـرد. از سـوی دیگـر گردشگری در منطقهٔ ثامن باعث استفادهٔ بیش از اندازه از فضاها و امکانات تفریحی($\bar{x}$=۳/۲)،

افزایش فشار تقاضا برای خدمات و زیرساخت‌ها ($\bar{x}$=۳/۲) گردیده است. گردشگری در الگوبرداری ساکنان از منش و رفتار گردشگران ($\bar{x}$=۳/۱) نیز تأثیرگذار بوده است، به طوری که باعث کنار زدن بسیاری از ارزش‌های سنتی جامعهٔ میزبان شده است. همچنین، گردشگری در ایجاد ناراحتی و عدم آرامش جامعهٔ محلی ($\bar{x}$=۲/۹)، کاهش دسترسی جامعهٔ محلی به امکانات تفریحی ($\bar{x}$=۲/۹)، کاهش انسجام و صمیمیت خانوادگی ($\bar{x}$=۲/۳)، ایجاد مشکلات برای جوانان و نسل آینده در تأمین زمین و مسکن ($\bar{x}$=۲/۸) و افزایش نزاع خانوادگی در اثر رونق خرید و فروش زمین و ملک ($\bar{x}$=۲/۵) و نهایتاً ایجاد مشکلات فرهنگی ($\bar{x}$=۲/۷) و زنده نگه داشتن فرهنگ محلی و حفظ هویت ($\bar{x}$=۲/۹) اندکی تأثیر داشته است.

بر اساس نتایج آزمون کای اسکوئر بین گردشگری و هر یک از شاخص‌های اجتماعی- فرهنگی با سطح اطمینان ۹۵٪ و معنی‌داری ۰/۰۰۰ رابطهٔ معنی‌داری وجود دارد؛ به عبارتی دیگر، گردشگری در منطقه ثامن بر هر یک از ابعاد اجتماعی- فرهنگی منطقهٔ ثامن تأثیرگذار بوده است.

بر اساس آزمون کروسکال والیس، تفاوت معنی‌داری در زمینهٔ اثرات اجتماعی- فرهنگی گردشگری درک شده، در میان سه گروه مورد مطالعه وجود ندارد؛ زیرا معنی‌داری ۰/٤٦۲ می‌باشد که بیشتر از ۰/۰۵ است و در بیشتر ابعاد درک مشابهی از اثرات اجتماعی- فرهنگی گردشگری وجود دارد.

جدول ٤- اثرات اجتماعی- فرهنگی درک شده از سوی جامعهٔ میزبان در منطقهٔ ثامن

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

تأثیر گردشگری بر:	ساکنین	مسئولین هتلها و دفاتر	مسئولین دولتی	کل جامعه محلی	Chi-Square	df	Sig
ارتقاء سطح استاندارد زندگی	۳/۳	۳/٤	۳/٤	۳/۳	۲۵۸/۰۸٦	٤	۰/۰۰۰
بهبود وضع خیابان‌ها	۳/۳	۳/۵	۳/۵	۳/۳	۲۵۸/۸۸۸	٤	۰/۰۰۰
ایجاد و توسعهٔ امکانات تفریحی	۳/۷	۳/۸	۳/٦	۳/۷	۹۱/٤۹۷	۳	۰/۰۰۰
افزایش سطح آگاهی و دانش مردم	۳/٤	۳/۵	۳/۱	۳/٤	۱۰۵/۰۳۷	۳	۰/۰۰۰
زنده نگه داشتن فرهنگ محلی و حفظ	۲/۹	۳/۱	۲/٦	۲/۹	۱۷۳/۱۰۲	۳	۰/۰۰۰

تأثیر گردشگری بر:	ساکنین	مسئولین هتلها و دفاتر	مسئولین دولتی	کل جامعه محلی	Chi-Square	df	Sig
هویت							
شکل دهی یک تجربهٔ ارزشمند ملاقات با گردشگران در زندگی مردم	۳/٤	۳/٤	۳/۱	۳/٤	۳٦۸/۷۲۷	٤	۰/۰۰۰
تبادل فرهنگی مثبت	۳/٤	۳/۳	٤	۳/٤	۲۹٦/۲۰۳	٥	۰/۰۰۰
افزایش ازدحام وشلوغی	٤/٤	٤/۳	٤/٤	٤/٤	۲۳۹/٥٤۰	۳	۰/۰۰۰
افزایش جرائم و فعالیت‌های غیر قانونی	۳	۲/٤	۳/٤	۳	۱۱۱/۱۰۷	٤	۰/۰۰۰
کاهش کیفیت زندگی جامعهٔ محلی	۲/٥	۲/۹	۲/۲	۲/٥	۲٥۰/٥۷۸	۳	۰/۰۰۰
افزایش شکاف و اختلاف درآمدی میان اقشار جامعهٔ محلی	۳/۱	۲/۷	۲/٥	۳/۱	۲۱۳/۹٤۱	٤	۰/۰۰۰
ایجاد ناراحتی و عدم آرامش برای جامعهٔمحلی	۲/۹	۲/٦	۳/۱	۲/۹	۱۱۱/۱٦۰	٤	۰/۰۰۰
کاهش دسترسی جامعهٔ محلی به امکانات و فضاهای تفریحی	۲/۹	۳/۱	۲/۲	۲/۹	۱۹۹/٦٦۳	٤	۰/۰۰۰
استفادهٔ بیش از اندازه از فضاها و منابع تفریحی	۳/۲	۱/۸	۳	۳/۲	۱۳۹/٥۸۳	۳	۰/۰۰۰
کاهش انسجام صمیمیت خانوادگی و اجتماعی	۲/۳	۲/٥	۲	۲/۳	۱۰۳/٤۰٦	٤	۰/۰۰۰
ایجاد مشکلات برای جوانان و نسل آینده در تأمین زمین و مسکن	۲/۸	۳/۳	۳	۲/۸	٥٥/۱٤٤	٤	۰/۰۰۰
افزایش فشار تقاضا برای خدمات و زیرساخت‌ها	۳/۲	۳/۳	۳/۸	۳/۲	۲۰۸/۰٥۹	٤	۰/۰۰۰
الگوبرداری ساکنین از رفتار و منش گردشگران و کنار زدن ارزش‌های سنتی	۳/۱	۳/۳	۳/٤	۳/۱	۲٤۸/۸۳٤	٤	۰/۰۰۰
افزایش نزاع خانوادگی و اجتماعی در اثر رونق خرید	۲/٦	۲/۲	۲/۲	۲/٥	۱۲۲/٥٦۳	٤	۰/۰۰۰
ایجاد مشکلات فرهنگی مردم محلی	۲/۸	۲/٥	۲/۷	۲/۷	۱٤٦/۲۹٤	٤	۰/۰۰۰

-اثرات زیست‌محیطی درک شدهٔ گردشگری از سوی جامعهٔ میزبان

مطالعه نشان می‌دهد گردشگری اثرات نامطلوب و منفی زیست‌محیطی را برای منطقهٔ ثامن به همراه داشته است (جدول ۵). از دیدگاه جامعهٔ میزبان، گردشگری در افزایش میزان ترافیک در سطح منطقه ($\bar{x}$=۴/۵) و در نتیجه ایجاد سروصدا ($\bar{x}$=۴) نقش قابل توجهی داشته و باعث افت کیفیت زندگی مردم در اثر ساخت‌وساز بی‌رویه ($\bar{x}$=۳/۳)، افزایش میزان آلودگی و کمبود آب (۳/۵)، افزایش ساخت‌وسازهای کنترل‌نشده ($\bar{x}$=۳/۴) و ایجاد اقامتگاه‌های غیررسمی ($\bar{x}$=۳/۷)، افزایش میزان زباله و مواد زائد ($\bar{x}$=۳/۹) و کاهش کیفیت محیط زیست منطقه ($\bar{x}$=۳/۴) شده است.

با توجه به نتایج آزمون Chi-Square، بین گردشگری و هر یک از شاخص‌های زیست-محیطی با سطح اطمینان ۹۵ ٪ و معنی‌داری ۰/۰۰۰ رابطهٔ معنی‌داری وجود دارد و گردشگری بر همه ابعاد زیست‌محیطی منطقه ثامن تأثیرگذار بوده است.

بر اساس آزمون کروسکال والیس، در زمینهٔ درک اثرات زیست‌محیطی گردشگری از سوی جامعه، میان سه گروه مورد مطالعه تفاوت معنی‌داری وجود ندارد؛ زیرا معنی‌داری ۰/۳۹۳ می-باشد و بیشتر از ۰/۰۵ است و در کلیهٔ ابعاد درک مشابهی از اثرات زیست محیطی وجود دارد.

جدول ۵- اثرات زیست‌محیطی درک شده از سوی جامعهٔ میزبان در منطقهٔ ثامن

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

نقش گردشگری بر:	ساکنین	مسئولین هتل‌ها و دفاتر	مسئولین دولتی	کل جامعهٔ میزبان	Chi-Square	df	Sig
افزایش میزان ترافیک در سطح منطقه	۴/۵	۴/۵	۴/۵	۴/۵	۳۰۵/۷۶۵	۳	۰/۰۰۰
افت کیفیت زندگی مردم در اثر ساخت‌و-ساز بی رویه	۳/۳	۳/۴	۳/۴	۳/۳	۱۵۷/۵۲۴	۴	۰/۰۰۰
ایجاد سروصدا	۳/۹	۴/۴	۳/۸	۴	۱۳۳/۱۴۴	۳	۰/۰۰۰
افزایش میزان آلودگی و کمبود آب	۳/۳	۳/۳	۲/۸	۳/۵	۱۹۳/۳۰۵	۵	۰/۰۰۰
افزایش میزان ساخت‌وسازهای کنترل نشده	۳/۴	۳/۵	۳/۴	۳/۴	۱۵۷/۵۲۱	۴	۰/۰۰۰

نقش گردشگری بر:	ساکنین	مسئولین هتل‌ها و دفاتر	مسئولین دولتی	کل جامعهٔ میزبان	Chi-Square	df	Sig
ایجاد اقامتگاه‌های غیررسمی	۳/۸	۳/۶	۳/۵	۳/۷	۲۴۴/۲۳۵	۴	۰/۰۰۰
افزایش میزان زباله و مواد زائد	۳/۹	۴	۳/۸	۳/۹	۳۸۱/۱۴۳	۴	۰/۰۰۰
کاهش کیفیت محیط‌زیست منطقه	۳/۴	۳/۶	۲/۷	۳/۴	۲۵۲/۶۵۸	۴	۰/۰۰۰

۵. ۳. اولویت‌بندی ابعاد مختلف آثار گردشگری از دیدگاه جامعهٔ میزبان

همانطور که اشاره شد، به منظور بررسی این موضوع که از دیدگاه جامعهٔ میزبان، گردشگری بر کدام یک از ابعاد مختلف بخش‌های اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست-محیطی تأثیر بیشتری گذاشته است از آزمون ناپارامتریک فریدمن استفاده گردیده است. در ادامه این موضوع در هر یک از بخش‌ها به طور جداگانه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

- میزان تأثیر گردشگری بر شاخص‌های مختلف بعد اقتصادی

از دیدگاه جامعهٔ میزبان، در بین شاخص‌های مختلف بعد اقتصادی و گردشگری بیشترین تأثیر را به ترتیب بر روی افزایش سطح درآمد ساکنین محلی و افزایش فرصت‌های شغلی دارد که این امر می‌تواند به علت شکل‌گیری انواع مشاغل مرتبط با گردشگری در بخش‌های خدماتی و تجاری، ساخت‌وسازهای مرتبط با اقامت گردشگران در منطقه و همچنین خریدوفروش یا اجارهٔ املاک شخصی در منطقهٔ ثامن باشد (جدول ۶).

جدول ۶- میزان تأثیر گردشگری بر ابعاد مختلف بخش اقتصادی از دیدگاه جامعهٔ میزبان

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

شاخص‌ها	ساکنین	مسئولین هتل‌ها و دفاتر	مسئولین دولتی	کل جامعهٔ میزبان	تعداد	Chi-Square	df	Sig	رتبه
افزایش سطح درآمدها	۶/۸۳	۶/۵۶	۶/۵۹	۶/۸۰	۳۷۶	۴۹۲/۱۸۱	۹	۰/۰۰۰	۱
ورود سرمایه‌های کلان به اقتصاد	۶/۷۲	۷/۱۵	۶/۳۲	۶/۷۴					۲
افزایش فرصت‌های شغلی	۶/۴۰	۶/۰۳	۷/۰۵	۶/۳۹					۳
متنوع سازی مشاغل	۵/۸۷	۵/۴۵	۵/۲۷	۵/۸۲					۴

شاخص‌ها	ساکنین	مسئولین هتل‌ها و دفاتر	مسئولین دولتی	کل جامعهٔ میزبان	تعداد	Chi-Square	df	Sig	رتبه
کاهش بیکاری	۵/۶۶	۶/۵۶	۶	۵/۷۵					۵
افزایش قیمت واقعی زمین	۵/۵۵	۵/۸۵	۵/۲۷	۵/۵۷					۶
افزایش هزینهٔ بسیاری از کالاها و خدمات	۵/۳۹	۴/۵۲	۴/۶۴	۵/۲۹					۷
افزایش هزینهٔ زندگی	۴/۴۸	۴/۷۹	۴	۴/۴۹					۸
تملک فعالیت‌های مهم و سودآور	۴/۳۲	۴	۶/۳۲	۴/۳۵					۹
افزایش درآمد ارگان‌های دولتی	۳/۷۹	۴/۰۶	۳/۵۵	۳/۸۰					۱۰

– میزان تأثیر گردشگری بر شاخص‌های مختلف بعد اجتماعی- فرهنگی

نتایج نشان می‌دهد از دید جامعهٔ میزبان، گردشگری بیشترین تأثیر را بر روی افزایش ازدحام و شلوغی منطقهٔ ثامن گذاشته است. بعد از آن، گردشگری بیشترین تأثیر را به ترتیب بر ایجاد و توسعهٔ امکانات تفریحی، تبادل فرهنگی مثبت، شکل‌دهی تجربهٔ ارزشمند ملاقات با گردشگران و افزایش سطح آگاهی و دانش مردم و دیگر شاخص‌ها داشته است (جدول ۷).

جدول ۷- میزان تأثیر گردشگری بر ابعاد مختلف بخش اجتماعی- فرهنگی از دیدگاه جامعهٔ میزبان

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

شاخص‌ها	ساکنین	مسئولین هتلها و دفاتر	مسئولین دولتی	کل جامعه میزبان	تعداد	Chi-Square	df	Sig	رتبه
افزایش ازدحام وشلوغی	۱۶/۸۸	۱۷/۲۴	۱۷/۹۵	۱۶/۹۴	۳۷۶	۱۳۹۸/۵۲۸	۱۹	۰/۰۰۰	۱
ایجاد و توسعهٔ امکانات تفریحی	۱۳/۹۴	۱۵/۲۱	۱۲/۸۰	۱۴/۰۱					۲
تبادل فرهنگی مثبت	۱۲/۲۰	۱۱/۸۱	۱۵/۵۵	۱۲/۲۶					۳
شکل‌دهی یک تجربهٔ ارزشمند ملاقات با گردشگران در زندگی مردم	۱۲/۰۵	۱۲/۶۱	۱۱/۲۵	۱۲/۰۸					۴
افزایش سطح آگاهی و دانش	۱۱/۹۲	۱۳/۵۳	۱۰/۴۵	۱۲/۰۱					۵

شاخص‌ها	ساکنین	مسئولین هتلها و دفاتر	مسئولین دولتی	کل جامعه میزبان	تعداد	Chi-Square	df	Sig	رتبه
مردم									
بهبود وضع خیابان‌ها	۱۱/۸۱	۱۳/۰۲	۱۱/۸۰	۱۱/۹۱					٦
ارتقاء سطح استاندارد زندگی	۱۱/٤۰	۱۲/۲٦	۱۲/۰٥	۱۱/٤۹					۷
افزایش فشار تقاضا برای خدمات و زیرساخت‌ها	۱۰/٦۱	۱۲/٦۰	١٤/۹٥	۱۰/۸۹					۸
استفادهٔ بیش از اندازه از فضاها و منابع تفریحی	۱۰/۹۰	۱۰/۹٤	۹/٤٥	۱۰/۸٦					۹
افزایش شکاف و اختلاف درآمدی در جامعهٔ محلی	۱۰/٤۹	۱۰/۱۳	۸/٥٥	۱۰/٤۰					۱۰
الگوبرداری ساکنین از رفتارومنش گردشگران وکنارزدن ارزش‌های سنتی	۹/۹۱	۱۲/۲٤	۱۲/۱۰	۱۰/۱٦					۱۱
افزایش جرائم و فعالیت‌های غیر قانونی	۱۰/۳۷	۷/۰۳	۱۲/۳۰	۱۰/۱٥					۱۲
ایجاد ناراحتی و عدم آرامش برای جامعهٔ محلی	۹/۹٤	۸/۸۹	۱۱	۹/۸۸					۱۳
کاهش دسترسی جامعهٔ محلی به امکانات تفریحی	۹/٥۷	۸/۷۳	٥/۹٥	۹/٤۱					١٤
زنده نگه داشتن فرهنگ محلی و حفظ هویت	۹/۳۱	۱۰/٦۱	۸/۲٥	۹/۳۹					۱٥
ایجاد مشکلات برای جوانان و نسل آینده در تأمین زمین و مسکن	۹/۰۸	۷/۸٥	۱۰	۹					۱٦
ایجادمشکلات فرهنگی مردم محلی	۸/۳۹	۷/٦۳	۸/۸۰	۸/۳٤					۱۷
افزایش نزاع خانوادگی و اجتماعی دراثر رونق خرید	۷/٦۱	٦/٤۲	٦/۱٥	۷/٤۷					۱۸
کاهش کیفیت زندگی جامعهٔ محلی	۷/۰۲	٦/۸٥	٥/۹۰	٦/۹۸					۱۹

شاخص‌ها	ساکنین	مسئولین هتلها و دفاتر	مسئولین دولتی	کل جامعه میزبان	تعداد	Chi-Square	df	Sig	رتبه
کاهش انسجام صمیمیت خانوادگی و اجتماعی	٦/٦٠	٤/٤٠	٤/٧٥	٦/٣٧					٢٠

- میزان تأثیر گردشگری بر شاخص‌های مختلف بعد زیست محیطی

نتایج مطالعه نشان می‌دهد از دیدگاه جامعهٔ میزبان، گردشگری بیشترین تأثیر را بر روی افزایش میزان ترافیک در سطح منطقه دارد و افزایش میزان زباله و مواد زائد و ایجاد سرو صدا در رتبه‌های بعدی قرار دارند (جدول ٨).

جدول ٨- میزان تأثیر گردشگری بر ابعاد مختلف بخش اقتصادی از دیدگاه جامعهٔ میزبان

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ١٣٩٧

شاخص‌ها	ساکنین	مسئولین هتلها و دفاتر	مسئولین دولتی	کل جامعه میزبان	تعداد	Chi-Square	df	Sig	رتبه
افزایش میزان ترافیک در سطح منطقه	٦/٢٨	٦/٣٢	٦/٦٤	٦/٢٩	٣٧٤	٥٤١/٥٥٦	٧	٠/٠٠٠	١
افزایش میزان زباله و مواد زائد	٥/١٢	٤/٨٩	٥/٢٣	٥/١١					٢
ایجاد سروصدا	٤/٩٦	٦/٠٦	٥/٠٩	٥/٠٥					٣
ایجاد اقامتگاه‌های غیررسمی	٤/٨١	٤/١٣	٤/٠٥	٤/٧٣					٤
افزایش میزان آلودگی و کمبود آب	٣/٩٠	٣/٥٣	٥/٠٩	٣/٩٠					٥
افزایش میزان ساخت‌و-سازهای کنترل نشده	٣/٨١	٣/٧٦	٣/٥٠	٣/٨٠					٦
کاهش کیفیت محیط زیست منطقه	٣/٦٠	٣/٨٥	٢/٥٥	٣/٥٩					٧
افت کیفیت زندگی مردم در اثر ساخت‌وساز بی رویه	٣/٥٢	٣/٤٥	٣/٨٦	٣/٥٢					٨

همانطور که در جداول ٦، ٧ و ٨ مشاهده می‌شود، سطح معناداری آزمون فریـدمن در هـر سه بعد اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی برابر با ۰/۰۰۰ می‌باشـد و بیـانگر ایـن است که گردشگری بر برخی ابعادِ بخش‌های اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطـی تأثیر بیشتری نسبت به ابعاد دیگر دارد.

٦. نتیجه‌گیری

در جایی که فعالیت‌های گردشگری رابطهٔ نزدیکی با جوامع محلی داشته‌انـد، گردشـگری توانسته آثاری را در ابعاد اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیسـت محیطـی بـر جـای گـذارد. اثرات هر یک از این ابعاد می‌توانند به دو صورت مثبت و منفی پدیدار شوند. درک و ارزیابی اثرات گردشگری در اجتماعات محلی به منظور حفظ، پایداری و موفقیت طولانی‌مدت صنعت گردشگری مهم است. اهمیت این موضوع به حدی است که نادیده گرفتن آن حتی مـی‌توانـد چالش‌هایی را در بلند مدت برای توسعهٔ پایدار گردشگری در منطقه ایجاد کند. نظـر بـه ایـن مهم، پژوهش حاضر به ارزیابی ادراک جامعهٔ میزبان از اثرات گردشگری در منطقهٔ ثامن کلان-شهر مشهد پرداخت. نتایج حاکی از آن است که گردشگری در منطقهٔ ثـامن از ابعـاد مختلـف اثرات مثبت و منفی متفاوتی را بر جای گذاشته است.

در بعد اقتصادی، مهم‌ترین اثرات مثبت گردشـگری از دیـد جامعـهٔ میزبـان شـامل ورود سرمایه‌های کلان به این منطقه ($\bar{x}$=۳/۹)، افزایش فرصت‌هـای شـغلی ($\bar{x}$=۳/۸) ایجـاد انـواع مختلف مشاغل ($\bar{x}$=۳/٦) و کاهش بیکاری ($\bar{x}$=۳/٦) می‌باشد. این نتایج تـا حـدی زیـادی بـا نتایج یافته‌های الحسنات (۲۰۱۰)، پُل (۲۰۱۲) و کانیزارس، نـانیز تابالـاس و فـونتس گارسـیا (۲۰۱٤) همسو هستند. از مهم‌ترین پیامدهای نامطلوب اقتصادی درک شـده نیـز مـی‌تـوان بـه افزایش قیمت واقعی زمین و مستغلات ($\bar{x}$=۳/۵) افزایش هزینهٔ بسیاری از کالا و خدمات بـه-ویژه در زمان اوج گردشگری ($\bar{x}$=۳/٤) و به طور کلی افزایش هزینـه‌هـای زنـدگی ($\bar{x}$=۳/۱) اشاره کرد. در بعد اجتماعی-فرهنگی، مهم‌ترین پیامدهای مثبتی که گردشگری از نگاه جامعـهٔ میزبان به همراه داشته است؛ عبارتند از: ایجاد و توسعهٔ امکانات تفریحی بهتـر و بیشـتر بـرای جامعهٔ محلی ($\bar{x}$=۳/۷)، افزایش سطح آگاهی و دانش مردم ($\bar{x}$=۳/٤)، شکل‌دهـی یـک تجربـهٔ

ارزشمند ملاقات با گردشـگران ($\bar{x}$=٣/٤) و تبـادل فرهنگـی مثبـت بـا آن‌هـا ($\bar{x}$=٣/٤). ابعـاد نامطلوب اجتماعی-فرهنگی درک شده شامل الگوبرداری ساکنان از منش و رفتار گردشـگران و کنار زدن بسیاری از ارزش‌های سنتی حاکم بـر جامعـۀ میزبـان ($\bar{x}$=٣/١)، ایجـاد مشـکلات فرهنگی ($\bar{x}$=٢/٧) و تأثیر ناچیز در زنده نگه داشتن فرهنگ محلـی و حفـظ هویـت ($\bar{x}$=٢/٩) می‌باشد. این نتایج با یافتـه‌هـای الحسـنات، پـل (٢٠١٢)، بـویز (٢٠١٧)، تقدیسـی، تقـوایی و پیری(١٣٩١) و عادلی (١٣٩١) مطابقت دارد. در بعد زیست محیطی، گردشگری از دید جامعۀ میزبان منطقۀ ثامن اثرات کاملا نامطلوب را به همراه داشته است که مهم‌ترین آن‌ها عبارتنـد از: افزایش میزان ترافیک در سطح منطقه ($\bar{x}$=٤/٥) و در نتیجه ایجاد سر و صدا ($\bar{x}$=٤) و کاهش کیفیت محیطزیست منطقه ($\bar{x}$=٣/٤). این نتایج با یافته‌های رهنمایی، فرهودی، دیتمان و قدمی (١٣٨٧) مطابقت می‌نماید.

علاوه براین، بین گردشگری و هر یک از ابعاد اقتصادی، اجتماعی- فرهنگـی و زیسـت-محیطی منطقۀ ثامن با سطح اطمینان ٩٥ ٪ و معنی‌داری ٠/٠٠٠ رابطۀ معنـی‌داری وجـود دارد، بدین معنا که گردشگری بر هر یک از شاخص‌ها نیز تأثیرگـذار بـوده اسـت. بـا ایـن وجـود، گردشگری بر برخی ابعاد بخش‌های اقتصادی، اجتمـاعی- فرهنگـی و زیسـت‌محیطـی تـأثیر بیشتری نسبت به ابعاد دیگر داشـته اسـت. لـازم بـه ذکـر اسـت در زمینـۀ اثـرات اقتصـادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست محیطی گردشگری از منظر جامعۀ میزبان، در ظمیـان سـه گـروه مورد مطالعه (ساکنین، مسئولین هتل‌ها و دفاتر مسافرتی و مسئولین دولتی) تفاوت معنـی‌داری وجود نداشت و در بیشتر ابعاد درک مشابهی وجود دارد. از این منظر نتایج پژوهش با یافتـه-های محققانی همچون اکبریان و بدری (١٣٩٤) هم‌سویی ندارد. با توجه به نتـایج پـژوهش و نظر به تعداد رو به افزایش زائران در شهر مشهد به‌ویـژه در منطقـۀ ثـامن، در برنامـه‌ریـزی و مدیریت کارآمد در راستای توسعۀ پایدار و برای تقویت اثرات مثبت و کـاهش اثـرات منفـی گردشگری در ابعاد اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیسـت‌محیطـی لـازم اسـت دیدگاهـ‌ها و نظرات تمامی ذینفعان مورد توجه قرار گیرد. همچنین، با توجه به نگـرش جامعـۀ میزبـان بـه اثرات گردشگری، پیشنهادهای زیر جهت کاهش اثرات منفی ارائه می‌گردد:

- نظارت بیشتر مدیران شهری بر بازار زمین و مسکن در منطقۀ ثامن.

- نظارت و کنترل بر بازار کالا و خدمات و پیشگیری از هرگونه تقلب و افزایش قیمت در این زمینه.
- اجرای قوانین مالیات بر درآمد حاصل از گردشگری و بسترسازی مشارکت سرمایه-گذاران بخش خصوصی (به‌ویژه ساکنین مالک در منطقه) با شهرداری در پروژه‌های ساخت و ساز جهت افزایش درآمد.
- تلاش شهرداری منطقه جهت توسعهٔ امکانات و زیرساخت‌های منطقه (شامل بهبود وضعیت معابر، گسترش فضاهای تفریح و ...) جهت ارتقاء سطح استاندارد زندگی مردم منطقه.
- بسترسازی جهت توزیع منطقی منابع درآمدی حاصل از گردشگری جهت کاهش شکاف و اختلاف درآمدی به‌ویژه در جامعهٔ میزبان ساکن در منطقه.
- برگزاری جشنواره‌های فرهنگی در راستای احیای ارزش‌های سنتی جامعهٔ میزبان.

کتاب‌نامه

۱. اجزاء شکوهی، م؛ بوذرجمهری، خ؛ ایستگلدی، م. و مودودی، م. (۱۳۹۳). بررسی اثرات گردشگری بر کیفیت زندگی جامعهٔ میزبان نمونهٔ مطالعاتی: شهر بندرترکمن. *فصل‌نامهٔ فضای جغرافیایی*، *۱٤*(٤۷)، ۱۲۵-۱۰۱.

۲. تقدیسی، ا؛ تقوایی، م. و پیری، س. (۱۳۹۱). تحلیلی بر نگرش جامعهٔ میزبان به اثرات اجتماعی-فرهنگی گردشگری شهرستان دالاهو. *برنامه‌ریزی فضایی*، ۲(۱)، ۱٤۱-۱۲۱.

۳. جاودانی ایرانی‌نژاد، م. و مسلمان‌زاده، س. (۱۳۹۱). آمارنامهٔ شهر مشهد. مشهد: معاونت برنامه-ریزی و توسعظ شهرداری مشهد با نظارت مدیریت آمار و تحلیل اطلاعات.

٤. جاوید، م؛ الماسی، ح. و نقی‌پور، ب. (۱۳۹٤). گردشگری ورزشی و اثرات اقتصادی آن بر جوامع میزبان. *مطالعات مدیریت ورزشی*، *۷*(۳۲)، ۳۲-۱۳.

۵. حسن‌پور، م؛ احمدی، ز. و الیاسی، ح. (۱۳۹۰). تعیین ظرفیت پذیرش گردشگری در مناطق کویری و بیابانی ایران، نمونهٔ موردی شهداد، مرنجاب، بندریگ ومصر-فرحزاد. *فصل‌نامهٔ مطالعات گردشگری*. *۵*(۱٤)، ۱۷۷-۱۹۷.

٦. رهنمایی، م. ت؛ فرهودی، ر. ا؛ دیتمان، آ؛ و قدمی، م. (١٣٨٧). بررسی ظرفیت تحمل حوزهٔ مقصد گردشگری با تأکید بر جامعهٔ میزبان (نمونهٔ مورد مطالعه شهر کلاردشت). *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*. ٦٦ (٦٦)، ٣٣-١٧.

٧. سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان رضوی. (١٣٩٦). *سیمای میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان رضوی*. مشهد: سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان رضوی.

٨. سقایی، م. (١٣٩٠). *بررسی، تحلیل و تدوین اسناد، مطالعات و پژوهش‌های انجام شده در پیرامون آمار زائران و گردشگران ورودی به کلان‌شهر مشهد*. مشهد: معاونت اجتماعی و فرهنگی شهرداری مشهد.

٩. سقایی، م؛ خواجه شاهکوهی، ع.ر. و جوانبخت قهفرخی، ز. (١٣٩١). پهنه‌بندی مناطق مستعد ایجاد خدمات اقامتی در کلان‌شهر مشهد (با استفاده از مدل AHP). *مجلهٔ پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، ٣(١١)، ٧٣-٩٦.

١٠. سیف‌الدینی، ف. و شورچه، م. (١٣٩٠). مدل‌سازی ظرفیت کشش و مدیریت آثار تاریخی در نواحی گردشگری (مطالعهٔ موردی، معبد آناهیتا شهر کنگاور). *فصل‌نامهٔ مطالعات گردشگری*، ٧(١٥)، ١٧٧-١٣٧.

١١. شاطریان، م؛ غلامی، ی. و کیانی، م. (١٣٩٦). جایگاه تصویر ذهنی ساکنان محلی در توسعهٔ گردشگری (نمونهٔ موردی: شهر آران و بیدگل). *فصل‌نامهٔ برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ٧(٢٨)، ١٣٤-١٢١.

١٢. شعبانی‌فرد، م؛ پوراحمد، ا؛ حسینی، ع.، و رشیدی، م. (١٣٨٨). بررسی سنجش ظرفیت پذیرش گردشگری شهری و مدل‌سازی شهرهای گردشگری پایدار از بعد کالبدی (نمونهٔ موردی منطقه ١٢ تهران). *نشریهٔ تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ١١(١٤)، ٧٤-٤٧.

١٣. شفیعی، ز. و محمدی، ا. (١٣٩٣). بررسی تأثیرات توسعه گردشگری بر جامعه میزبان: نمونهٔ موردی شهر چادگان. *فصل‌نامهٔ جغرافیایی سرزمین*، ١١(٤١)، ٩٠-٧٧.

١٤. عادلی، س. (١٣٩١). بررسی نگرش جامعهٔمیزبان نسبت به گردشگری و پیامدهای آن در یک بافت زنده تاریخی، پژوهش موردی: بافت تاریخی فهادان یزد. *نشریهٔ هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی*، ١٢(٤)، ٩٤-٨١.

۱۵. علیقلی‌زاده فیروزجایی، ن؛ قدمی، م. و رمضان‌زاده لسبویی، م. (۱۳۸۹). نگرش و گرایش جامعهٔ میزبان به توسعهٔ گردشگری در نواحی روستایی، نمونهٔ مورد مطالعه: دهستان گلیجان، شهرستان تنکابن. *پژوهش‌های جغرافیایی انسانی*، *۷۱*، ٤٨-۳۵.

۱٦. عنابستانی، ع. ا؛ حسینی، م. و طالبی، ه. (۱۳۹۵). بررسی تأثیر نقش پلیس بر امنیت گردشگران (مطالعهٔ موردی: شهر شاندیز). *جغرافیا و توسعظ فضای شهری*، ۳(۲)، ۱۵۹-۱٤۱.

۱۷. فرهودی، ر. ا؛ شورچه، م. و صبوری، ح. (۱۳۸۹). برآورد اثرات تغییرات فصلی بر درآمد گردشگری معبد آناهیتا با تحلیل رگرسیونی. *جغرافیا و توسعه*، *۸*(۱۷)، ٤٥-٦۲.

۱۸. نیک‌بین، م. و کرمی، م. (۱۳۹۱). بررسی پایدار اجتماعی- فرهنگی توسعهٔ گردشگری، مطالعظ موردی جزیرهٔ کیش. *فصل‌نامهٔ تحقیقات فرهنگی*، *۵*(۲)، ۱۳۷-۱۵۸.

19. Alhasanat, S. (2010). Sociocultural impacts of tourism on the local community at Petra, Jordan. *European Journal of Scientific Research*, *44*(3), 374-386.
20. Andriotis, K., & Vaughan, R. D. (2003). Urban residents attitudes toward tourism development: The case of Crete. *Journal of Travel Research*. *42*, 172-185.
21. Aref, F. (2009). Community perceptions toward Economic and environmental impacts of tourism on local communities. *Journal of Asia Social Science*, *5*(7), 130-137.
22. Aref, F. S., Gill, S., & Aref, F. (2010). Tourism development in local communities: As a community development approach. *Journal of American Science*, *6*(2), 155-161.
23. Aykac, A. (2005). *Contemporary patterns of labor transformation evidence from Turkish tourism industry* (Unpublished doctoral dissertation). New York, NY: Binghamton University Press.
24. Beeton, S. (2006). *Community development through tourism*. Australia: Landlink.
25. Boz, M. (2017). Impact of tourism industry on host communities: Antalya and Canakkale cases. *Social Science Studies*, *5*(8), 153-170.
26. Cañizares, S. M. S., Núñez Tabales, J. M., & Fuentes García, J. M. (2014). Local residents' attitudes towards the impact of tourism development in Cape Verde**.** *Tourism and Management Studies*, *10*(1), 87-96.
27. Choi, S. H. (2003). *Measurement of sustainable development progress for managing community tourism* (Unpublished doctoral dissertation). A&M University, Texas.
28. Coccossis, H., & Mexa, A. (Eds.) (2004). *The challenge of tourism carrying capacity assessment theory and practice*. Greece: Routledge.
29. -Diedrich, A., & Garcı´a-Buades, E. (2009). Local perceptions of tourism as indicators of destination decline. *Tourism Management*, *30*(4), 512-521.

30. Ebrahimi Meimand, S., Khalifah, Z., Zavadskas, E. K., Mardani, A., Najafipour, A. A., & Ungka Ahmad, U. N. (2017). Residents attitude toward Tourism Development: A sociocultural Perspective. *Sustainability*, *9*(1170) 1-29.
31. Echtner, C. M., & Ritchie, J. R. B. (2003). The meaning and measurement of destination image**.** *Journal of Tourism Studies*, *14*(1), 37-48.
32. Kim, K. (2002). *The effects of tourism impacts upon quality of residents in the community***.** (Unpublished doctoral dissertation). State University, Blacksburg, Virginia.
33. Mason, P. (2008). *Tourism impacts, planning and management*. London: Butterworth-Heinemann.
34. Mowforth, A, & Munt, I. (1998). *Tourism & sustainability: New tourism in the third world*. London: Routledge.
35. Paul, B. D. (2012). The impacts of tourism on society**,** *Annals of Faculty of Economics*. *1*(1), 500-506.
36. Reid, D. (1995). *Sustainable development: An introductory guide*. London: Earth scans Publications.
37. Richards, G., & Hall, D. (Eds.). (2000). *Tourism and sustainable community development.* New York, NY: Routledge.